ئیمپراتۆریی ماد

پێشەکی

لە ئاخر و ئۆخری سەدەی هەشتەمی پێش لە زایین هۆزێکی ئازای ئاریایی لە ڕیزە چیاکانی زاگرۆس سەری هەڵدا و خەڵکانی ئەو دەمەی دانیشتووی زاگرۆس کە بریتی بوون لە گۆتییەکان، لۆلۆییەکان، کاسییەکان، هۆرییەکان و هتد نەیانتوانیبوو بەرگەیان بگرن و ئاخری لە ناوی ئەواندا توابوونەوە. ئەم خەڵکە نوێیە "مادەکان" بوون (باپیرەی کوردانی ئەوڕۆکە) کە پاشتر توانییان ئیمپراتۆرییەکی مەزن پێک بێنن.

ئاخۆ مادەکان کە پاتشاکانیان بریتی بوون لە:

١ـ دیاکۆ (٧٠٨ تا ٦٥٥ی پ. ز.) ٥٣ ساڵ دەسەڵاتداری.

٢ـ فرۆرتیش (٦٥٥ تا ٦٣٣ی پ. ز.) ٢٢ ساڵ دەسەڵاتداری.

٣ـ هوخشتەر (٦٣٣ تا ٥٨٤ی پ. ز.) ٤٩ ساڵ دەسەڵاتداری.

٤ـ ئاستیاگ (٥٨٤ تا ٥٥٠ی پ. ز.) ٣٤ ساڵ دەسەڵاتداری.

کێ بوون و لە کوێوە هاتن؟ چییان کرد و چۆن لەنێو چوون؟

هیندوئەورووپی

نزیکەی ٦٠٠٠ ـ ٧٠٠٠ ساڵ پێش لە ئێستە، خەڵکێک لە دەشتەکانی باکوور و ڕۆژئاوای دەریای ڕەشدا دەژیان و خاوەنی زمانێکی هاوبەش بوون کە پێیان دەوترێ هۆزەکانی ئاریایی یان هیندوئورووپی.

ئەم خەڵکە بەدرێژایی زەمان گەلێ هۆز و تیرەی جۆربەجۆریان لێ کەوتەوە و دواتر ڕەنگە بەشوێن لەوەڕگە و بژیوی باشترا کەوتنە کۆچکردن بەملا و ئەولای جیهانا.

هەندێ لەم هۆزانە هەڵکشان بەرەو ڕۆژئاوا و پاش سەدان ساڵ شەڕ و کێشمەکێش زۆربەی ئەورووپایان داگیر کرد. سویدی، ئەڵمانی، یۆنانی، ئیتالی، پۆرتۆگالی و هتد پاشماوەی ئەوانن.

هەندێکی تر لەو هۆزانە بەرەو ڕۆژهەڵات کەوتنە ڕێ و لە تورکستانی ئیمڕۆی ڕووسیادا خۆیان گرتەوە و ماوەی هەزار ساڵێک لەوێ مانەوە و لە پاشان کەوتنەوە ڕێ و هەندێکیان لە دەوروبەری ڕیزە چیاکانی زاگرۆس (کوردستانی ئەوڕۆکە)دا گیرسانەوە و هەندێکیشیان لە باشووری ئێرانی ئێستاکەدا

نیشتەجێ بوون. چینێکی تریشیان بەسەر هیمالیادا چوون بەرەو هیندوستان و لە پەنجاب گیرسانەوە.

لەم خەڵکانە گەلێ هۆز و تیرەی نوێتر کەوتەوە، لە بەرەی زاگرۆس ماد و لەوانەی باشووری ئێرانیش پارسەکان کەوتنەوە.

ئەم ئاڵوگۆڕ و کۆچکردنە بەم خێراییە نەبووە کە لێرە باس کرا بەڵکوو پتر لە هەزاران ساڵی خایاندووە و گەلێ قۆناغ و سەردەمیان بڕیوە.

کەوابێ هیندوئەورووپییەکان باپیرەی سویدی، ئەڵمانی، ئینگلیزی، فەرەنسایی، کورد، هیندوستانی، ئەفغانی، فارس و گەلێ نەتەوەی ترن کە ئەورۆکە بۆخۆیان خاوەنی وڵات و زێدی تایبەتی خۆیانن. زمانی هەموو ئەمانەش لە بنەڕەتدا دەچێتەوە سەر زمانی هیندوئەورووپییەکان، بەڵام ئەورۆکە هەر کامەیان خاوەنی زمانێکی تایبەتمەندن. زمانی کوردیش بۆ خۆی زمانێکی سەربەخۆیە و بناوانی دەچێتەوە بۆ سەر زمانی ئاریایی یان هیندوئورووپی.

دراوسێی مادەکان

وەک وتمـان لـە هیندوئەورووپییـەکان گـەلێ هـۆز و تیـرەی تـر کەوتنەوە، لە ئاخروئۆخری سەدەی هەشتەمی پـێش لـە زایینـدا مادەکان لە ناوچەی چیای زاگرۆس و پارسەکانیش لە باشووری ئێرانی ئێستاکەدا سەریان هەڵدابوو. ئەمانە بە شێوەی خانخانی و دەرەبەگایەتی دەژیان و خاوەنی دەوڵەتێکی تایبەتی نەبوون.

لـە دەوروبـەری ئەوانیشدا گـەلێ خـەڵک و نەتـەوە و هـۆزی تـر هەبوون. بۆ نموونە لە دەوروبەری دەریاچـەی ورمـێ خـەڵکێ بـە ناوی سکاییەکان دەژیـان. تـۆزێ لـە ڕۆژئـاواتر ئیمپراتۆرییـەک بەناوی ئیمپراتۆریی خالدییەکان هەبوو. لە ڕۆژئاوای مادەکانـدا ئیمپراتۆرییـــەکی مـــەزن هـــەبوو بـــە نـــاوی ئیمپراتـــۆریی ئاشوورییەکان. پایتەختی ئەوان شاری نەینەوا بوو کە کەوتبووە نێزیکی مووسڵی ئێستاکەوە.

ئەمانە لـە بنەڕەتـدا سـامی بـوون و لـە ناوچـەی عەرەبستانەوە هاتبوون و لەوێ بۆخۆیان ئیمپراتۆرییەکی مەزنیان پێک نـابوو. ئیمپراتۆریی ئاشوورییەکان زۆر بەهێز و بێبەزەیی بوو و هەردەم بۆ پەرەپێدانی مۆڵگەی خۆی هێرشی دەبردە سەر دەوروبـەرەکانی و تـوانیی لـە مـاوەی دەسـەڵاتداریی خۆیـدا گـەلێ ئیمپراتـۆری و دەوڵـەت بڕووخێنـێ و بیانخاتـە ژێـر دەسـەڵاتی خۆیـەوە، بـۆ

نموونە ئیمپراتۆریی هیتییەکانی ڕووخاند، فەلەستینی داگیر کرد، ئیمپراتۆریی هەزاران ساڵەی عیلامییەکان کە لە لای خوارووی ڕۆژهەڵاتی ئێستاکەی کوردستاندا بوو تێک دا. لە ڕۆژهەڵاتەوە هەتا چیای دەماوەند و کەویری لووت کشان و بەسەر پارس و مادەکاندا زاڵ بوون. ئاشوورییەکان لە گەلێ نەتەوەی ناوچەکە پیتاک و سەرانەیان بە زۆر وەردەگرت، تەنانەت لە پارسەکان و مادەکانیش وەریان دەگرت.

ئیمپراتۆریی ئاشووری دەسەڵاتێکی بەهێز و مەترسیدار بوو بۆ هەموو خەڵکانی ناوچەکە.

بەڵام...

بەڵام دواتر لە نێو هۆزە ئارياييەکاندا تاکە هۆزێک بۆ یەکەم جار سەری هەڵدا و بوو بە ئیمپراتۆرییەک و دواتریش کەوتە گیانی ئمپراتۆریی دڕندەی ئاشوور و ئەو ئیمپراتۆرییەی لە ڕووپەڕی مێژوودا بۆ هەمیشە سڕییەوە. ئەویش ئیمپراتۆریی بەهێزی مادەکان بوو، باپیرەی کوردانی ئەوڕۆکە.

ئیمپراتۆریی ماد، ئیمپراتۆرییەکە کە کوردان دەبێ هەمیشە بە شانازییەوە یادی لێ بکەن. دەبێ کۆڕ و کۆمەڵی پسپۆڕ و

تایبەتی تەرخان بکرێ بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو ئیمپراتۆرییە مەزنە.

ئاخۆ چۆن بوو ئەو ئیمپراتۆرییە پێک هات؟

١. دیاکۆ

وەک وتمان مادەکان و پارسەکان کە هەردوکیان لە بنەڕەتدا ئاریایی بوون، لە ئاخروئۆخری سەدەی هەشتەمی پێش لە زاییندا سەریان هەڵدابوو و بەشێوەی خانخانی و دەرەبەگایەتی و پرشوبڵاو دەژیان.

نزیکەی ٧٠٠ ساڵ پێش لە زایین لە نێو مادەکاندا کەسایەتییەک دەژیا کە لە لای هەموو مادەکانەوە ڕێزێکی تایبەتیی هەبوو، ئەو ناوی دیاکۆ بوو. دیاکۆ مرۆڤێکی بەئاوەز، تێگەیشتوو و هەڵکەوتەی گوندەکەی بوو کە بڕوای وا بوو لە نێوان زوڵم و داددا خەباتێکی هەمیشەیی و هەتاهەتایی هەیە.

خەڵک کە لێزانی و تێگەیشتوویی و دادوەریی دیاکۆیان دیبوو بۆ چارەسەرکردنی گیروگرت و کێشە و ئاژاوەکانیان هانایان دەبردە بەر ئەو.

دیاکۆ بوو بە خۆشەویستی هەمووان و ناوبانگی داخست، وای لێ هات کە لەبەر دادگەری و پیاوچاکییەکانی لە لایەن خەڵکەوە داوای لێکرا کە ببێ بە سەرۆک و پاتشایان. ئەویش کە بشێوی و بەربڵاوی و هەتەران و تەتەرانی ناوچەکە ئازاری دەدا، بە داخوازییەکەیان قاییل بوو و بڕیاری دا مادەکان لە دەوری یەک کۆ کاتەوە و لەوان نەتەوەیەکی یەکگرتوو و هاوبەش پێک بێنێ.

یەکەم کارێ کە کردی داوای لە خەڵکەکە کرد کە واز لە تەرانشینی بێنن و لە دەوری یەکدا کۆ بنەوە و فەرمانی دا کە پایتەختێک چێ کەن. ئەوە بوو کە شاری (ئیکباتان)یان ئاوا کردەوە. شارەکە حەوت شوورەی بازنەیی بەدەوردا کێشرا بوو و هەر شوورەیەک لەوی تر بەرزتر بوو و بارەگای شا و خەزێنەکانی لە نێو ئاخرین شوورەکەدا بوو. چێوەی دیوارە دەرەکییەکانی زۆر لە دیوارەکانی (ئاتێن) پایتەختی یۆنان دەچوو. ڕەنگەکانی ئەو شوورە حەوتەوانانە بە ڕیز بریتی بوون لە سپی، ڕەش، ئەرخەوانی، شین و نارنجی. لە سەربانی دوو

شووره دواییەنەکە، یەکێکیان بە زیو و ئەوی دیکەشیان بە زێڕ داپۆشیبوو.

بە شاری ئیکباتان، هگمەتانەش وتراوە و ئەوڕۆکە پێی دەڵێن هەمەدان و هێشتاش هەر ماوە و دراوسێی پارێزگای کرماشان ە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا و بە گوێرەی دابەشبوونە جوگرافییەکانی وڵاتی ئێراندا بۆ خۆی پارێزگایەکی سەربەخۆیە. دیارە درێژایی زەمان هەموو شتێکی لێ سڕیوەتەوە و بۆنوبەرامەی مادەکانی لێ نایە، بەتایبەت کە پاش مادەکان ئەو شارە هەمیشە لەدەستی ناحەزانی ماد بووە و هەرچی شارستانیەتی ئەو شارە بووبێ سڕیویانەتەوە یان بۆ خۆیان بردوویانە.

* * *

هەواڵێک لەسەر پایتەختی مادەکان:

{بەڵام لە ڕێکەوتی ٢٥ ـ ٠٧ ـ ١٩٩٩، ایرنا، ئاژانسی دەنگوباسی ئێرانی هەواڵێکی سەبارەت بە پایتەختی مادەکان لەسەر ئینتەرنت بڵاو کردەوە کە دەقی وەرگێڕاوەکەی لە خوارەوە دەبینن:

کردەی لێکۆڵینەوە بە مەبەستی ناسینەوەی پایتەختی سەرەکیی "مادەکان" دەستی پێ کرد.

دەیەمین بەشی توێژینەوەی گردی "هگمەتانە" یەکێک لە گرنگترین گردە مێژینەییەکان لە پارێزگای "هەمەدان" بە مەبەستی ناسینەوەی پایتەختی سەرەکیی مادەکان لە ڕۆژی یەکشەمەدا دەستی پێکرد.

"موحەمەد ڕەحیمی سەڕاف" سەرپەرشتی شاندە شوێنەوارناسەکەی گردی هگمەتانە وتی، ئەم شاندە لە ماوەی ١٦ ساڵ و بە جێبەجێکردنی ٩ بەشی توێژینەوە لە گردی هگمەتانەدا توانیی یەکێک لە کۆنترین شارە مێژینەییەکان لە سنوورگەی ٢٥ هیکتاریی ئەم گردە مێژینەییە لە ژێر خاک و خۆڵ وەدەرخا.

ئەو وتی ئەو بەڵگانەی بەدەست هاتوون نیشاندەری هەبوونی شارێکن لە "هگمەتانە"دا کە حکوومەتی تێدا کراوە و دۆزینەوەی سیستەمی تایبەتمەندی بیناسازی و میعماریی ئەو شارە پیشاندەری بلیمەتیی بیناسازان، هونەرمەندان، نەخشەکێشان و باقیی پسپۆڕانی ئەو شارەن لە جیهانی مێژینەدا.

بــەگوێرەی وتــەی بەڕێوەبــەری ئــەم شــاندە شوێنەوارناســە، هەبوونی لەمپەر و پتەوگـەی سروشتی و بەتایبـەت شوورەیەکی ئەستوور و قایم، باس لە نرخ و گرنگیی (سوق الجیشی)ی ئـەم شارە مەزنە لە سەردەمی مێژینە و کەونارا دەکا.

ناوبراو وتی، ڕێڕەو، شەقام و کۆڵانەکانی ئەم شارە پایتەختـە، پانایییەکـەی ٣ میتـر و نیـوە و لــە ڕاسـتەی بـاکووری ڕۆژهـەڵات بــەرەو باشــووری ڕۆژئــاوا هەڵکــەوتووە و هاوتــەریبن و بــە دوورییەکی ٣٥ میتری لە یەکەوە پێک هاتوون.

ســەڕاف درێــژەی دا، گــەلێ مــۆر، پەیکــەر، دەفــری گڵــین و شووشەیی، گەلێ جۆر سکە لە دەورانـی سلووکی هـەتا دەورانـی ئیسلامی بەشێکن لەو ئاسەوارە بەدەستهاتووە لەم گردە مێژینەدا و بــەگوێرەی ئــەو بەڵگــە و نیشــانانەی کــە بەدەســت هــاتوون وێدەچێ ئەم شارە کەوناراییە پایتەختی سەرەکیی مادەکان بێ.

هەوڵ دەدرێ کە بەڵگەی پێویست بەدەست بێنن کە بتوانێ قسـەی مێژووزانان بسەلمێنێ کە دەڵێن ئەم شارە مێژینەییە هی "دیـاکۆ" پادشای مادەکانە.

هەروەها کێشانی نەخشەی شارە مێژینەییەکەی گردی هگمەتانە، ڕێکخستن و چاکردنەوەی مۆزەخانەی کاتیی گردی هگمەتانە، سەرلەنوێ چاکردنەوەی شوورەکە، ئامادە کردنی کاتالۆگ لە دەرئەنجامی هەڵکەندنکارییەکانی شاندە شوێنەوارناسەکە، ئامادەکردنی نەخشەی تەواوی گردەکە و تویژە هەڵکەندراوەکانی، بەشێکن لە بەرنامەکانی شاندە شوێنەوارناسەکە لە بەشی دواییی تویژینەوەکەدا}.

* * *

دیاکۆ پاتشایەکی دادگەر بوو و توانیی لە ماوەی ژیانیدا تەنانەت پێش لە پارسەکانیش دەوڵەتێک بۆ مادەکان پێک بێنێ و مادەکان لە دەوری یەکدا کۆ کاتەوە و بوو بە دامەزرێنەری ئیمپراتۆریی ماد کە دواتر لە لایەن کوڕەکانیەوە بەهێزتر و بەربلاوتر بوو. دیاکۆ پاش ٥٣ ساڵ دەسەڵاتداری، لە ساڵی ٦٥٥ی پێش زایین چرای ژیانی کوژرایەوە و پاش ئەو، حکوومەت کەوتە دەستی کوڕەکەی کە ناوی فرورتیش بوو.

٢. فرورتیش

فرورتیش پاش دیاکۆ دەسەڵاتی گرتە دەست و بۆ ماوەی ٢٢ ساڵ لە نێوان ساڵانی ٦٥٥ و ٦٣٣ حوکمی گێڕا.

لە کاتی هاتنە سەر تەختی فرورتیش، هۆزی سکایی کە تیرەیەکی شەڕخڕ و جەنگاوەر بوون لە دەوروبەری گۆلی ورمێدا دەژیان. پارسەکانیش لە باشوور دەژیان. فرورتیش هەردەم هەوڵی دەدا کە سنوورگەی ئیمپراتۆریی ماد بەربڵاوتر بکا، ئەوە بوو هێرشی بردە سەر پارسەکان و مەڵبەندەکەیانی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی و قەڵەمڕەوی ئیمپراتۆریی مادی بەرینتر کرد. بەڵام ئەو لە خولیای ئەوەدا بوو کە هێرشیش بەرێتە سەر ئیمپراتۆریی ئاشوور و کۆتایی بە زۆڵم و ستەمی ئاسوورییەکان بێنێ و گەلێ نەتەوە کە ناچار بوون باج و پیتاک و سەرانە بە ئاسوورییەکان بدەن لە ژێری ئەو بێدادییەدا ڕزگار بکات.

سوپایەکی گرانی کۆ کردەوە و بەرەو نەینەوا پایتەختی ئاشووورییەکان کەوتە ڕێ. هەواڵ گەیشتە ئاشوورییەکان، ئەوان لە پێشەوە بەرپەرچی مادەکانیان دایەوە. سکاییەکانیش کە لە دەوروبەری دەریاچەی ورمێدا دەژیان و هاوپەیمانی ئاشوورییەکان بوون، سوپایەکی گرانیان لە پشتەوە خستەڕێ بۆ هێرشبردنە سەر مادەکان و پشتیوانی لە ئاشوورییەکان.

ماوەیەکی دووورودرێژ گەلێ شەڕی قورس و گران لەو نێوەدا کرا. مادەکان کەوتبوونە گەمارۆی سکاییەکان و ئاشوورییەکانەوە.

لە یەکێ لەو شەڕانەدا لە ساڵی ٦٣٣ی پێش زایین فرورتیش کوژرا و دەوڵەتی ماد کز بوو و سکاییەکان کە هەلیان بە لەبار دەزانی کەوتنە داگیرکرتن و تاڵانکردنی مەڵبەندی مادەکان. ئەوان نزیکەی ٢٨ ساڵ هەتەران و تەتەرانیان لە وڵاتی ماددا دەکرد و کەوتبوونە کوشتوبڕی مادەکان.

٣. هوخشتەر (سیاگزار)

پاش کوژرانی فرورتیش، کوڕەکەی کە ناوی هوخشتەر بوو دەسەڵاتی گرتە دەست. دیارە ئەو کێشەی زۆری لەگەڵ سکاییەکان هەبوو. هوخشتەر پێشەوایەکی لەبار و لە بەڕێوەبردنی کاروباری وڵاتدا سەرکردەیەکی بێوێنە بوو.

ئەو بۆ ئەوەی کە بتوانێ بەرەنگاری سوپای دوژمن بێت، سوپایەکی ڕێکوپێکی کۆ کردەوە و پسپۆڕانە باری هێنان. سوپایەک بریتی لە سوارە و پیادە. سوارەکانیان شانیان لە شانی سوارەکانی ئاشووری دەدا و پیادەکانیان لە تیرهاویشتن بێوێنە بوون و بە تیروکەوان و نێزە چەکدار بوون.

لەبەر ئەوەی کە وڵاتی ماد جێگەیەکی لەبار بۆ پەروەردەی ئەسپ بوو و مادەکان هەر لە منداڵییەوە شارەزای ئەسپسواری و تیرهاویشتن بوون، کاری هوخشتەر ئاسانتر دەبوو بۆ پێکهێنانی سوارەیەکی خاوەن ئەزموون و بەزیپکوزاکوون. هوخشتەر توانیی جەنگاوەرانی ئازا و بەجەرگی وا بار بێنێ کە لە هیچ شتێ نەدەسڵەمین. هەر بە یارمەتیی ئەو سوپا نەبەزە توانیی سکاییەکان کە دەمێک بوو لە وڵاتی ماددا کەوتبوونە تاڵان و کوشتوبڕ تێک بشکێنێ و لە وڵات وەدەریان نێ. بەوجۆرە تۆڵەی باوکی و وڵاتە تاڵانکراوەکەی مادی لە سکاییەکان کردەوە.

پاشانیش لەگەڵ (نەبوو پۆلاسار) پاتشای بابل کە پێشتر بە یارمەتیی مادەکان سەربەخۆیی خۆیان بەدەست هێنا بوو، یەکی گرت و بە سوپایەکی گرانەوە هێرشی بردە سەر ئاشوورییەکان و شاری نەینەوای لە ٦١٢ی پێش لە زاییندا گرت کە پایتەختی ئاشوورییەکان بوو. ساراکوس (سەنا خەریب) کە پاش مەرگی (ئاشوور بەنیپال) ببووە پاتشای وڵاتی ئاشوور، کە دیی بەرگەی مادەکان ناگرێ ئاگرێکی گەورەی هەڵکرد و خۆی و خاووخێزانی خستە ناو ئاگرەکە و بەوجۆرە چرای تەمەنی هەزارساڵەی ئیمپراتۆریی ئاشوور کوژرایەوە.

لە سەردەمی هوخشتەردا وڵاتی ماد گەلێک پەرەی سەند. هوخشتەر بە تێگەیشتوویی و زانایی خۆی خزمەتی گەورەی بە مادەکان کرد. ئیمپراتۆریی ماد لە سەردەمی هوخشتەردا زۆر بڵاو و بەرین ببووەوە.

هوخشتەر لە ساڵی ٥٨٤ی پێش زایین کۆچی دوایی کرد.

٤. ئاستیاگ (ئەژدیهاک)

پاش هوخشتەر، کوڕەکەی کە ناوی ئاستیاگ بوو دەسەڵاتی گرتە دەست. ئەویش نزیکەی ٣٤ ساڵ دەسەڵاتداریی کرد. لە سەردەمی ئەودا وڵاتی ماد هێمن و کڕوکپ بوو. ئاستیاگ بە لاساییکردنەوەی پاتشایانی ئاشووری بارەگای دروست کرد و خەڵکێکی زۆر تیای کەوتنە کار کردن. دەربارییەکان جلی ڕەنگاوڕەنگیان لەبەر دەکرد و لە ڕێوڕەسم و بۆنە تایبەتییەکاندا زنجیر و ملوانکەی زێڕینیان دەکردە مل.

ئاستیاگ کچێکی هەبوو بە ناوی ماندانا، ئەم کچە درابوو بە مێرد بە یەکێ لە سەرکردەکانی پارس لە باشوور. ئەویش دواجار کوڕێکی دەبێ کە ناوی دەنێن کوورش. کاتێ کوورش

گەورە دەبێ خۆی بە پارسێکی تەواو دەزانێ و بڕیاریش دەدا کە وڵاتی ماد داگیر بکات.

لەملاو ئەولا سوپایەک کۆ دەکاتەوە و بە سیاسەتیش خۆی لە بابلییەکان نێزیک دەکاتەوە و داوایان لێ دەکا کە پێکەوە هەڵمەت بەرنە سەر ئیمپراتۆریی ماد. بابلییەکانیش کە دەمێک بوو لە حەسرەتی (هاران)دا بوون کە ڕێگای هاتوچۆی نێوان سووریا و بابل بوو و لەژێر دەستی مادەکاندا بوو، دەبن بە هاوپەیمانی پارسەکان و دوو قۆڵی هێرش دەبەنە سەر وڵاتی ماد و پاش گەلێ شەڕی قورس و گران، ئاستیاگ کە زۆریش بەتەمەن بوو وپاتشا و سەرکردەی سوپای ماد بوو، لە لایەن پارسەکانەوە بە دیلی دەگیرێ و چەمەسەریی زۆر دەبینێ. بەوجۆرە دەسەڵاتداریی مادەکان دەکەوێتە دەستی پارسەکان و کوورش دەتوانێ حکوومەتی هەخامەنشییەکان بۆ یەکەمجار دامەزرێنێ.

بەوجۆرە ئیمپراتۆریی ماد لە ساڵی ٥٥٠ی پێش لە زاییندا ئەستێرەی دەسەڵاتی لە ترووسکە دەکەوێ.

لەبەر ئەوەی کە سەردەمی مادەکان لەم سەردەمەوە زۆر دوور بووە، هەندێ لە مێژووزانان لە سەر چەند بەشێکی ساڵی

دەسـەڵاتداریی مادەکـان هەنـدێ بیـروڕای جیاوازیـان هەیـە. بـۆ نموونە هروودت مێژووزانی یۆنانی ئەو ساڵانە وا دەخەملێنێ:

١ـ دیاکۆ، ٧٢٧ تا ٦٧٥ی پ. ز.

٢ـ فرۆرتیش، ٦٧٤ تا ٦٥٣ی پ. ز.

٣ـ سکاییەکان و ماد، ٦٥٢ تا ٦٢٥ی پ. ز.

٤ـ هوخشتەر، ٦٢٤ تا ٥٨٥ی پ. ز.

٥. ئاستیاگ، ٥٨٤ تا ٥٤٩ی پ. ز.

و دواجاریش ڕووخـانی دەوڵـەتی مـاد لـە سـاڵی ٥٥٠ی پێش لـە زایین دەزانێ.

سنووری ئیمپراتۆریی ماد

سـنووری ئیمپراتـۆریی مـاد لـە بـاکوورەوە دەگەیشـتە ڕووبـاری ئەرەس، لە باشوورەوە هەتا خووزستان، لە ڕۆژهەڵاتەوە هـەتا بەلخ و لە ڕۆژئاواشـەوە دەگەیشتە ڕووبـاری هـالیس واتـە ئـەو چۆمـەی کـە ئەوڕۆکـە پێـی دەڵـێن قـزل ئیرمـاق. ئـەم ناوچـە بـەربڵاوە، بەشـێکی گرنگـی ئاسـیای بچـووک و دەڤـەرەکانی

ئازەربایجان و کوردستان و هەمەدان و ئەراک و ڕەی و دامغـان و فـارس و بـەلخ بەشـێک لـە خووزسـتان و تـەواوی مازنـدەرانی دەگرتەوە.

سەرچاوە و ژێدەرەکان:
1ـ سەرچاوەی نەخشە: ماڵپەڕی کاک سەردار پشدەری
2ـ تاریخ ده هزار ساله ایران ـ جلد اول ـ چاپ دهم ـ تابستان 1378 ـ عەبدولعەزیم ڕەزایی.
3ـ تاریخ ماد ـ چاپ چهارم ـ سال 1377 ـ ا. م. دیاکونوف، ترجمه کریم کشاورز.
4ـ تاریخ کرد و کردستان ـ چاپ اول ـ سال 1378 ـ سدیق سەفی زادە (بۆرەکەیی).
5ـ جنبش های کرد از دیرباز تاکنون ـ چاپ اول ـ سال 1993 ـ سوئد ـ م. کاردوخ، (سەرچاوەی هەندێک لە باسەکە و هەروەها سەرچاوەی وێنەکەی دیاکۆ و باقیی وێنەکان، ئەم کتێبە بووە.)
6ـ مێژووی ڕاپەڕینی کورد ـ عەلائەدین سەجادی ـ چاپی دووهەم ـ 1996 ـ سەقز.
7ـ ئینتەرنت، ئیرنا، 25 ـ 07 ـ 1999.

ئامادەکردنی: دیاکۆ هاشمی